

творення ідентичності тепер треба здійснювати на широкій і непевній культурній арені.

Таким чином, існування імперії, безперечно, позначилось на літературних темах і жанрах, що варіюються від панегіриків імперській величі, аристократичному врядуванню й російському месіанству до описів загарбницьких війн і зображення неросійських ідентичностей. Юрій Андрухович у своїх творах робить зумисний наголос на імперії, і тоді в них з'являється тривога за долю поділеного суспільства. Проте вивчення колоніального дискурсу й постколоніальної теорії дало змогу виявити переконливі приклади підходів, що пов'язують поетичне з політичним та ідеологічним на рівні неусвідомленого, і це стає очевидним у широко спостережуваній тенденції конструювати твори.

Література

1. Андрухович Ю. Рекреації : Романи : Українська модерна проза. – К., 1997. – 287 с. **2. Андрухович Ю.** Московіада // Сучасність. – 1993. – № 1. – С. 40 – 85 ; № 2. – С. 10 – 53. **3. Поліщук О.** Пошуки національної ідентичності в умовах постколоніалізму (за прозою Юрія Андруховича) // Вісник Львівського університету. – 2004. – Вип. 33. – Ч. 2. – С. 254 – 259. **4. Шкандрій М.** В обіймах імперії : Російська і українська літератури новітньої доби. – К., 2004. – 496 с.

The article deals with creativity famous Ukrainian writer Yuri Andrukhovych in connection with social changes 80 – 90 years of 20 century. The author focuses on the artistic means (irony, collage, epatazh), which represents Andrukhovych undecked post reality.

УДК 321.161.2. – 1.09 Багрянний

В.І. Дмитренко

ЗБІРКА “ЧОРНІ СИЛУЕТИ” І. БАГРЯНОГО В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКА

Українська література ХХ століття, починаючи щонайпізніше з середини 1920-х років і закінчуючи кінцем 1980-х років, розвивалась в умовах заангажованості, хоч міра тиску й коливалась у відповідності з історичними обставинами. Збірка І. Багряного “Чорні силуети. П'ять новель” (1925), у порівнянні з більшістю творів, виданих у той же період, такою не є. Радянський цензор не торкався її сторінок, тому збірка не має жодного рядка зміненого чи виправленого без дозволу митця. Проте вона є найменш відомою з творчої спадщини письменника не лише для широкого загалу, а й для фахівців у галузі літератури. Пояснення цьому

дуже просте – вона була видана лише один раз коштом автора, накладом у 1000 примірників, в Охтирці під псевдонімом І. Полярний. Письменник власноручно набрав книгу й виконав оригінальне художнє оформлення обкладинки, тобто це – перший український самвидав. Йому вдалося це зробити, бо він на той час працював у охтирській друкарні складачем. Збірка містить п'ять невеликих оповідань, її обсяг – 24 сторінки. Перше оповідання збірки – “Мадонна”. Воно єдине було передруковано в 1994 [1]. Наступні твори: “Петро Каменярь”, “Міщаночка”, “Заєць”, “Етюд” наново були представлені читачам лише в 2007 році, завдяки плідній праці Г.М. Жуковської, яка стала упорядником вибраних творів письменника [2]. У критиці, як минулій, так і сучасній, ми не знаходимо інформації про рецепцію цих творів, місце збірки у творчому доробку автора й у літературному контексті свого часу. Сам І. Багрянний з невідомої причини в подальшому не згадував про це видання, а твори, як уже зазначалося не передруковував. Тому актуальність публікації є незаперечною. По-перше, це перша спроба літературознавчого аналізу збірки, по-друге, без цієї збірки, на нашу думку, не можна повною мірою представити творчість І. Багряного, бо за своєю тематикою й проблематикою вона є якоюсь мірою етюдом майбутніх творів письменника, чітко вписується в літературний контекст Розстріляного Відродження.

Мета статті: аналіз збірки І. Багряного “Чорні силуети”, окреслити місце збірки в контексті творчості письменника, тематики й проблематики свого часу.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: здійснити ідейно-тематичний і стилістичний аналіз оповідань збірки, визначити типологічну подібність творів з творами сучасників, окреслити образи й проблеми збірки, що знайшли подальший розвиток у творчості І. Багряного.

“Чорні силуети” – це була перша прозова книга І. Багряного, яка репрезентує письменника тематично дуже близьким до “ланчан-марсівців”. Хоча й висловлювались сумніви щодо його приналежності до цієї літературної організації [3] та й жодних документальних свідчень з цього приводу не існує, але ми дотримуємось думки, що І. Багрянний, хоч і не значний час, але був приналежний до МАРСу. Його твори дають нам підстави для виявлення типологічних подібностей з творчістю представників цієї організації й говорити якщо й не про офіційне, то про творче наближення. Уже сама назва збірки не може не викликати асоціацію із “Запорошеними силуетами” Б. Антоненка-Давидовича, що також вийшла друком у 1925 році. При читанні виникають роздуми й про певні паралелі з творами М. Галич, Б. Тенети, Г. Косинки. І. Багрянний в імпресіоністичній манері накреслює образи своїх творів, а життєві реалії не надають оптимізму щодо майбутнього.

На нашу думку, дуже важливим у рецепції збірки є псевдонім, яким підписався автор. Назвавшись І. Полярним, І. Багрянний тим самим

зманіфестував свою опозицію проти існуючого ладу. Дана збірка – це перша спроба представити себе широкому загалу, а вибір такого псевдоніму свідчить про розуміння полярності своїх поглядів і художнього мислення настановам тогочасної влади. “Щаслива” радянська дійсність не постає зі сторінок збірки, хіба що як антитеза іншій дійсності, чорній. Дані біографії (замучені чекістами на його очах дід і дядько) не дають підстав говорити про хоча б тимчасове позитивне сприйняття дій радянської влади.

Важливим для аналізу збірки є також її певне стилістичне відсторонення від подальшої творчості митця. Адже в сучасному літературознавстві немає однастайності щодо стилю творчості І. Багряного. Вона розглядається в контексті таких художніх стилів, як соцреалізм (Л. Череватенко) [4], реалізм (О. Гаврильченко, А. Коваленко) [5], романтизм (Р. Мовчан), [6] та ін. Проте М. Сподарець визначає стиль І. Багряного як реалізм з елементами імпресіоністичної техніки [7], хоча при цьому увага дослідника акцентується на романістиці письменника. Збірка “Чорні силуети”, на нашу думку, репрезентує І. Багряного більшою мірою як імпресіоніста, окреслює витоки стилю письменника, уводить його в стилістичний контекст свого часу. Адже при всьому розмаїтті стильових течій, за свідченнями М. Зерова [8], О. Білецького [9], М. Доленго [10] та ін. у 1920-х рр. українська література розвивалась під знаком імпресіонізму. Це окреслено й у відомому дослідженні Ю. Кузнецова, який зазначив: “Імпресіонізм в українській прозі був індикатором розвитку літератури в напрямі пошуку нового способу художнього мислення – розвитку, суголосного динаміці європейських літератур ХХ ст.” [11, с. 265]. Досліджуючи імпресіонізм у прозі порубіжжя ХІХ і ХХ століть, літературознавець робить висновок про те, що імпресіоністична стильова течія знаходить своє продовження в наступному поколінні українських письменників, “хоча її зміст, проблематика й тип героя після суспільно-економічних катаклізмів 1917 р. істотно змінюється” [11, с. 273]. Збірка “Чорні силуети” І. Багряного є зразком саме імпресіоністичної прози й продовжує традиції української класики. Епіграфи, узяті автором до своїх творів, конкретизують лектуру І. Багряного: з попередників він виділяє Т. Шевченка й В. Винниченка.

В оповіданні “Мадонна”, яким відкривається збірка, контрастом до зображуваних подій звучать слова Т. Шевченка, узяті автором за епіграф до твору:

У наших раї на землі
Нічого кращого немає –
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим [2, с. 359].

Перед уявою читача постає мати з дитиною, але навколо неприховані “злидні, голод, зганьблене материнство й дитинство, зруйновані ідеали – це все тут було зав’язане в один тугий вузол

соціальної проблематики, причому з виходом на широке <...> художнє узагальнення в образі біблійної Матері – Мадонни” [12, с. 149]. Як зазначає О. Шугай, твір уже своєю назвою відсилає читача до Біблії, подаючи не просто образ матері, а образ біблійної Матері. Проблема функціонування біблійних мотивів і характер трансформації біблійних образів у інших творах письменника вже неодноразово розглядався в сучасному літературознавстві. Цій проблемі присвятили свої розвідки М. Жулинський, М. Ільницький, О. Ковальчук, А. Лисий, З. Савченко, Л. Череватенко та ін. Однак для цілісності аналізу структури закономірностей і особливостей рецепції біблійного матеріалу у творчості І. Багряного, на нашу думку, важливим є звернення саме до цього раннього оповідання письменника. У ньому знайшли відображення закономірності й своєрідність рецепції сюжетно-образного матеріалу характерна для більш пізніх творів письменника, який використовує його для показу глибини трагізму долі людини й усього народу в роки сталінської командно бюрократичної системи. Не випадково саме цим твором відкривається збірка, хоча за датою написання це не перший твір. Мабуть, уже тоді І. Багрянний намітив подальше обов’язкове функціонування біблійних мотивів у своїй творчості, висунувши їх на перше місце. Письменник зазначає: “Вона сидить на холоднім полу; в біблейській позі, під біблейським плащем на асфальті <...>. Лице в чорних плямах, а вії нагадують юність. На лиці і в позі покора і ляк... Руки грязні й чорні... Ноги сховались під плащем з драної ряднини – вони репані, в курях... Спина перегнулась; збився платок: нечесані коси опали на немовлятко з украденим віком <...>. На лиці тавро матері... Тавро порожніх вулиць... підтиння і людського глуму.

– Мадонно моя на асфальті!.. Мадонно в пльовках <...>.

– Мадонно на смітті...

– Мадонно моя” [2, с. 356 – 357].

За датою написання першим у збірці є оповідання “Етюд” (1921). Колізія твору побудована на опозиції двох світів, можна припустити, що саме цей твір став етюдом для роману “Тигролови”, у якому дана опозиція набула чіткого окреслення. Світ чітко поділений на дві частини чорними ґратами, що “розпанахали небо”. Перший світ – це світ в’язниці, у якому “розіслала свої ризи тоска. Чорні ґрати розпанахали душу” [2, с. 349]. Невідомий оповідач через ґрати спостерігає за тим, іншим світом, у якому “кричить плакатами культура”, а люди “веселі, уквітчані, раді. Сито попискували дами, похихикували кавалери. Панни, як гуси, крутили задом, кавалери галіфе” [2, с. 349]. Твір написаний в імпресіоністичній манері, яка тут чітко простежується, але не є характерною для подальшої прози І. Багряного. Обидва світи подані через сприйняття оповідача. Світ за стінами в’язниці не має чітких обрисів: “Над містом, наче хтось тягнув за кінець сиву намітку, плазував туман. У ньому народжувався вечірній присмерк” [2, с. 349]. У тексті немає чіткої вказівки на час, коли відбуваються події, але вжито слово

“Нарбудинок”, яке й допомагає нам зробити висновок, що мова йде вже про радянські часи. Епіграфом до твору стали слова В. Винниченка про в’язницю: “...Скрина з промоклого слізьми каміння... Повна людей, стара прокопчена муками скрина... А в грудях дим” [2, с.349]. В. Винниченко писав про царську в’язницю, часи про які пише І. Багряний інші, але нічого не змінилось, люди продовжують страждати за ґратами, при цьому кількість їхня не зменшується: “Сьогодні, вчора, позавчора вели, гнали – начиняли тюрму” [2, с. 349].

В оповіданні “Міщаночка” (щкіци з комсомольського побуту) автор скупими мазками продовжує змалювання трагічних картин сучасності. Головна героїня твору – Надя Н – о працює на заводі в “Х”. Праця в неї тяжка: “За вісім годин спина як перебита. Вона завжди коло преса, там де найгірше” [2, с. 352]. У вільний від роботи час дівчина всією душею віддається роботі в піонерському осередку. Діти її полюбили. Щоранку радо вітали, зустрічаючи по дорозі на завод. Але Надя походить з міщанської родини. Це засмучувало: “Її душа вимагала, хотіла теж такого життя як ото: ідуть дівчата з роботи потомлені і веселі, і знаєш, що вони мають мету свого життя. Працюють, живуть самостійним життям, збудованим самими щоденною чорною важкою працею, життям повним вщерть [2, с. 352].

Оповідання “Петро Каменярь”, на нашу думку, одне з основних у збірці щодо маніфестації її назви. Його чорна постать постає перед читачем уже на початку твору: “Чорний від сажі, брудний від глини і рудий від цегли Петро йде по вулиці” [2, с. 358]. Через нечітку мову Петра ми розуміємо, що він важко працює каменярем, а за свою роботу отримує дуже мало, що засмучує його, змушує топити своє горе в чарці. Образ на інших локалізується в образі на ні в чому не винну дружину Петра. Розігрується страшна трагедія: “Що було вночі, того не бачила й ніч; не проглянула вікна затиканого онучами й дрантям замість затиканих шибок. Ранок приніс щось таке терпке, липке на серце, шипуче <...>. Сум стоїть на вулиці й заплакане небо” [2, с. 359].

В оповіданні “Заєць” І. Багряний продовжує репрезентацію трагічних реалій сучасної йому дійсності. Перед читачем постає образ дівчини Миньки, яка повертається із заробіток з Ялти. “Заробляла. І заробила... Видно по її лиці. Худе-худе, зшерхле. Губи порепались. Ні торбини, ні башмачини” [2, с. 361]. Після невдалих заробіток дівчина змушена повертатись додому “зайцем”, пересаджуюсь з поїзда на поїзд. Натуралістичними мазками відтворює автор приступ епілепсії, що стався в дівчини, коли її знайшов міліціонер, що перевіряв квиток. Найбільш вражає ставлення до чужого нещастя інших: “І ніхто не нахилиться, не підступе”. Кругом байдужість, нова влада нічого не змінила в ставленні однієї людини до іншої, безправної й бідної. Гроші, не зважаючи на революційні гасла, продовжують визначати цінність людини у світі. Про це свідчить і образ, уведений, на нашу думку, автором, для чіткішого окреслення контрасту пореволюційної дійсності. “Курортний в галстуку,

гідливо плюнув з вікна “м’якого” [2, с. 362] і звинуватив дівчину в симуляції хвороби. Однак з тексту відчувається, що автор на боці Миньки, не випадково він зазначає, що курортний “застиг в позі Мефістофеля” [2, с. 362]. З усього натовпу одна бабуся надала дівчині посильну допомогу. Це навіть є думку про відсутність майбутнього в Миньки. Думка підсилюється тим, що тікаючи від міліціонерів, дівчина ховається в товарному поїзді, що мчить назад, до Криму. День закінчується, а попереду поїзда темний тунель. Можна припустити, що саме так символічно зобразив “щасливе майбутнє”, або, точніше, його відсутність таких як Минька І. Багрянний. Тобто, на відміну від попередньої прози, яка репрезентує оптимістичне світосприйняття, а разом з тим і віру в щасливе майбутнє, як самого письменника, так і його героїв, у даній збірці чітко проступає зневіра в змінах на краще й у те, що новий лад може

Отже, перша прозова збірка І. Багряного “Чорні силуети” виділяється в контексті подальшої творчості І. Багряного стилістично, а також за світосприйняттям автора, однак при цьому в ній окреслюється подальша тематика й проблематика творчого доробку митця. У зв’язку із цим включення її в контекст аналізу творчості письменника є обов’язковим. Дана публікація є лише першою спробою цього, але ми маємо надію, що в подальшому це буде продовжено в інших дослідженнях.

Література

1. **Багрянний І.** Під знаком скорпіона : З творчої спадщини письменника : Поезія, проза, публіцистика / Упоряд. та авт. передм. О. Шугай. – К. : Смолоскип, 1994.
2. **Багрянний І.** Вибрані твори / Вступ. ст. упорядкув. і прим. Г.М. Жуковська. – К. : Книга, 2007. – 368 с.
3. **Сподарець М.П.** “Я визначив собі шлях – шлях українського письменника...” (Перипетії творчості і біографії І. Багряного) // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (До 100-річчя від дня народження Івана Багряного. – № 742. – С. 3 – 23.
4. **Череватенко Л.** “Ходи тільки по лінії найбільшого опору, і ти пізнаєш світ” (Про письменника І. Багряного) // Багрянний І. Людина біжить над прірвою : Роман. – К., 1992. – С. 293 – 319.
5. **Гаврильченко О., Коваленко А.** Огненне коло Івана Багряного // Київ. – 1991. – № 3. – С. 95 – 96.
6. **Мовчан Р.** Прозова спадщина І. Багряного // Українська мова та література. – 1997. – № 25-28. – С. 40 – 46.
7. **Сподарець М.** Іван Багрянний – романіст (Проблематика та жанрово-стильова своєрідність). – Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. – К., 1997. – 24 с.
8. **Зеров М.** Українська література в 1923 році // Нова громада. – 1924. – № 17. – С. 29 – 30; № 18. – С. 30 – 31.
9. **Білецький О.** Проза взагалі й наша проза 1925 року // Червоний шлях. – 1926. – № 2 – С. 121 – 129.
10. **Доленго М.** Імпресіоністичний ліризм у сучасній українській прозі // Червоний шлях. – 1924. – № 1 – 2. – С. 167 – 175.
11. **Кузнєцов Ю.**

Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX століття. – К., 1995. 12. Шугай О. Іван Багряний або Через терни Гетсиманського саду. – К. : Рада, 1996. – 480 с.

The article is devoted to the analysis I. Bagryanuj's novels.

УДК 821.161.2 – 1.09.

Л.П. Завалій

КОНЦЕПТ ВІТРУ У ПОЕЗІЯХ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

У всеосяжному літературному просторі ім'я О. Олесь займає визначне місце. О.Олесь – митець, за покликанням, талант якого сягнув вершин поетичної творчості. Це поет “двоїстих почуттів”, “журби і радості”, які стали пророчими у його житті. Як зазначає Р. Радишевський, “журба і радість – ці два стани людських почуттів, переживань і настроїв – переплелися не лише в першій збірці, а й стали ідейно-емоційною домінантою всієї Олесевої творчості” [1, с. 5]. О. Олесь ніби запрограмував себе на складну життєву і творчу долю. Непростими були роки дитинства та період становлення О. Олесь як поета, а пізніше – поета-емігранта.

Формування світогляду О. Олесь відбувалося у процесі пізнання народних основ життя, тому творчість поета відбиває ідеали, прагнення, дух нації. Найперше, що сприяло світобаченню поета, – це рідні місця, де народився, виріс і пізнав смак “шовкових степів”. Сестра О. Олесь Ганна Грекова пригадує: “Багато було вражень у брата від його перебування у рідному селі, яке він називав Верхосулля. Цілі дні серед природи” [2, с. 12]. Відчайдушний патріот і “найтонший лірик” О. Олесь із його унікальною поетичною формою поезії зумів передати в образно-символічній манері красу рідного краю, виразити найтонші людські почуття.

У кожній із його поезій художньо репрезентований національний характер – дух нації й народу. Як відомо, на формування національного характеру впливають багато історично складених чинників – соціальні, психологічні, етнічні. Від молодих літ поет прагнув досягнути і розкрити особливості національного менталітету.

У поезіях, що склали збірку “З журбою радість обнялася”, присутні завжди постійні у поетичному світі О. Олесь мотиви сміху й сліз, радості й журби, ранку і ночі, а пізніше – неволі й боротьби, що достеменно відображають ментальні риси українця. На думку Г. Лозко, “ментальність – це національний тип світовідчуття, який ґрунтується на етнічних образах і символах (часто підсвідомо), що зумовлюють